

Дәріс №14. Халықаралық конфликтілер: себептері, түрлері, көрінісі және даму мазмұны

Дәріс жоспары:

1.Халықаралық қатынастар және конфликтілер.

2.Халықаралық конфликт саяси қарым-қатынастардың түрі ретінде белгілі айырушылық, тербеліс және оның дамуы.

3. Халықаралық конфликтілердің құрылымы және типологиясы.

4.Конфликтілер және халықаралық-саяси дағдарыс

Дәріс мақсаты: халықаралық конфликтілердің құрылымы және типологиясы жайлы ақпарат беру, конфликтіні реттеудің негізгі гегемонистік, мәртбелік және рөлдік модельдерін ажырата білу, халықаралық конфликттердің барлық фазаларын ашып айту.

Оқытудың техникалық құралдары: слайдтар, презентациялар, электрондық оқулық.

Дәрістің оқыту әдістері мен түрлері: проблемалық оқыту технологиясы, дамыта оқыту технологиясы.

Дәріс мазмұны: 1.Халықаралық қатынастар және конфликтілер. Жалпы алғанда халықаралық қатынастар өз алдына саяси, экономикалық, дипломатиялық, әскери, мәдени, ғылыми-техникалық байланыстар және халықтар арасындағы өзара байланыстылық, мемлекеттер мен мемлекеттер одағының жиынтығын құрайды. Басқаша айтқанда, халықаралық қатынастардың субъектілері ретінде тек қана мемлекеттік құрылымдарды ғана емес, және әр тараптағы мемлекеттік емес және мемлекеттіліктен жоғары тұрған ұйымдарды атауға болады, олар әртүрлі социум мен әлеуметтік топтар өзара қарым-қатынасында делдал рөліне енеді. Олар экономикалық, діни, ұлттық, идеологиялық және басқа мазмұндағы жалпы маңызды мақсаттардың үкіметтік емес деңгейдегі жетістіктерге жетелейді. Халықаралық қатынастардың құрамды бөліктері ретінде мемлекетаралық қатынастарды (МАҚ) атауға болады. Оның ерекше айырмашылығы ретінде субъектілер жүйесі ретінде мемлекеттер немесе біріккен ұйымдардың болуын атауға болады. Әрбір жүйе секілді саяси жүйе де, МАҚ жеке құрылымға ие, бірнеше ретті заңдылықтар негізінде қызмет атқарады және дамытылады. Басқаша айтқанда, МАҚ өзінің субъектілеріне белгілі «ойын ережесін» көрсетеді, оның негізінде жүру – ізгі еркіндіктің актісін емес, әрбір мемлекеттің өзін-өзін сақтауының шарты. Осы ережелерден аттап өту, МАҚ жүйесінің қызмет атқаруына аса қиын шектеу туғызбайды оның осы іс-әрекетті ұйымдастырушылардың өзіндегі бастамшылдарда деструктивті салдары болуы мүмкіндігін көрсетеді. МАҚ жүйесінің объективті мазмұны, сәйкесінше ондағы заңдылықтар ең алдымен барлық мемлекеттердің экономикалық, ғылыми-техникалық, дипломатиялық және басқа байланыстарының объективті қажеттіліктері анықталынады. Мемлекеттік қажеттіліктер саяси жетекшілік деңгейіндегі мағынада, барлық биліктік механизмде өтеді. Нақты осы жерде барлық

экономикалық, экологиялық, әлеуметтік және т.б. қажеттіліктерде саяси мүдде беделін иеленеді және саяси шешімдерде, бағдарламаларда, ұйымдастырып бекітіледі, соңында мемлекеттің мықты саяси қызметінде тәжірибе жүзінде орындалады. Басқаша айтқанда, мемлекеттің халықаралық аренадағы қандай да бір акциясы туралы айтқанымызда, ол салада келісімі немесе экономикалық келісім, шекаралық экономикалық зона немесе қоршаған ортаны қорғау келісімі, олардың барлығында жабық не ашық түрде мемлекеттік мүдде жатыр. Осы жағдайда, саяси қажеттілік экономикалық әралуандылықты басып өтуі мүмкін. МАҚ жүйесіндегі әртүрлі мемлекеттердің сыртқы саяси мүдделерінің әр тарапты болуы мемлекетаралық өзара іс-әрекеттестіктің кооперация және әріптестіктен бастап және әртүрлі саяси конфликтілердің түрінің болуымен аяқталады. Осы кезде барлығы сол немесе басқа мемлекеттердің конфронтация деңгейіне тәуелді. Олардың орындалу формалары МАҚ жүйесінің мазұны және даму деңгейімен анықталынады. Себебі жеке мемлекеттердің дамуында барлық МАҚ жүйесінің дамуын атап көрстеуге болады, ол біртұтас ретінде қалыптасады, өзінің субъектілерінің жақын өзара тәуелділігін көрсетеді. Тұтастық саяси деңгейде саналынса, онда «ойын ережесі» қаталырақ бола бастайды. Феодалды «әскери демократияның» орнына унитарлы мемлекеттер келеді, олардың арасындағы конфронтациялық мемлекетаралық ұйымдардың және саяси одақтар негізінде жүйеленеді. Халықаралық ұйымдардың құрылуы (Ұлттар Лигасы, БҰҰ) мемлекетаралық қатынастарға құқық элементтерін және т.б. алып келеді. Осылардың барлығы халықаралық қатынастарда шектен шыққан (қарулы) формаларды қолдануды шектейді, мемлекеттер мен халықтар тек қана «өркениеттік» формалардың өзара қарым-қатынасын қолдануы конфронтациялық мүдделердің шешілуіне алып келеді.

Халықаралық қатынас тұрғысынан алып қарағанда халықаралық конфликт ол екі немесе бірнеше жақтың – халықтар, мемлекеттер немесе мемлекет топтарының – жанама немесе тікелей түрдегі экономикалық, әлеуметтік-таптық, саяси, территориалдық, ұлттық, діни немесе табиғатынан және мазмұны бойынша басқа мүдделердің қақтығысуы. Халықаралық конфликтілер, осылайша халықаралық қатынастардың бір түрі, мүдделердің қайшылықтары барысында әртүрлі мемлекеттер осыған түсуін атаймыз. Саяси қатынастар ретінде пайда болып, халықаралық конфликт бірқатар ерекшілегіне ие, жеке даму логикасы және басқа қатынастарға әр тарапта әсер ете алады, сонымен қатар оның негізіндегі қайшылықтар және олардың шешілу тәсілдері жатыр. Болашақта ерекше саяси қатынастар бола отырып, халықаралық конфликтілер феномен бола алады, олардың жеке құрылымы және даму процесі бар. Сонымен бірге конфликтілер сол немесе басқа түрінде жүйемен өзара іс-әрекеттеседі, және жалпы алғанда халықаралық процестің құрылымында пайда болады, және жүйелік орта заңдарымен дамиды. Конфликтінің кейбірі

халықаралық қатынастар (күш балансы, бейбіт өмір сүру) құрылымның белгілі тарихи уақыт аралығының шегінде көбінесе басқа нұсқасы бола алады. Басқа конфликтілер ХҚ (таяушығыстық, балқандық және т.б.) құрылымдығы аз тарихи мерзім аралығында бола алады. Конфликтілердің көбісі, әсіресе жаһандық деңгейде дами отырып, халықаралық қатынастар құрылымында оларға аса қиын процестер тән және олар процестер жүйесіндегі мазмұнға өз ізін қалдырады, ондағы пайда болатын қарама-қайшылықтарды реттейді. Халықаралық конфликтілер халықаралық қатынастардың барлық жүйесіне әсер ете алады, ондағы құрылымдық өзгерістердің пайда болуын туғызбайды. Халықаралық конфликтілерге масштабты түрде бірінші және екінші дүниежүзілік соғысты атауға болады. Халықаралық конфликтілерді зерттеуде конфликт және конфликттілік ұғымдарын халықаралық қатынастарда айыра білу керек. Конфликттік, жалпы белгі белгілі бір халықаралық саяси жағдайға немесе тіпті толық тарихи дәуірге тән. Осындай конфликттік, соңғы нәтижесінде объективті қарама-қайшылықтарға негізделген, бірқатар мемлекеттердің саясатында конфронтациялық мүдденің басымдығын атаймыз. Осы түрдегі конфликттік өзінің негізіндегі халықаралық шиеленістің атқаратын қызметі оның дәрежесіне байланысты. Ол халықаралық конфликтінің фоны және алғышарты бола алады, бірақ ол әлі конфликт емес. Конфликттік жаһандық, аймақтық, субаймақтық, топтық немесе екіжақты мазмұнға объективті және субъективті, тікелей немесе жанама, әртүрлі халықаралық конфликтінің пайда болу және дамуында пайда болады, оның пайда болуының қиындығына жетпесе де қатысты болады. Басқаша айтқанда, конфликттік конфликтінің пайда болуына, өз кезегінде оны автоматикалық тұрғыда қатыстысы бола алмайды. Ұлттық мемлекеттік мүдделердің уақытылы түзетілуі тіпті халықаралық шиеленістің жоғарғы деңгейлігі шарттарында конфликтінің купирование негіздеме болады.

2. Халықаралық конфликт саяси қарым-қатынастардың түрі ретінде белгілі айырушылық, тербеліс және оның дамуы. Халықаралық аренадағы мемлекеттер мүдделерінің қақтығысуы халықаралық қатынастар жүйесінің шартында, оның дамуының біркелкілігінің болмауы, сәйкесінше олардың арасындағы күштер қатынасының өзгеруін атауға болады. Бір немесе басқа мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық өсімінің қарықтап дамуы, алдында орнаған рөлдік қызметтерге кірмейді, оның шарықтау шегінен шығуды міндеттейді. Бірақ, орнаған қарымқатынастар жүйесі осы мәселені мүдделерге басқа мемлекеттерге шығынын тигізбей, олар халықаралық аренадағы орны мен рөлін консервацияға қарай ұмтылысын көрсетеді. Осы жағдайда конфронтациялық мүдделер пайда болады. Сәйкесінше, халықаралық конфликт, халықаралық шиеленісті жасаушы деструктивтілік қызметімен, өзінің жағымдық жақтары, яғни ескертуші

рөлін, халықаралық аренадағы күштер арасал мағының өзгеруін көрсетеді, басқаша айтқанда, коммуникативті ақпараттық функцияны өзгертеді.

Халықаралық конфликтінің негізінде әртүрлі мемлекеттердегі немесе олардың ұйымдарының мүдделер қайшылығы жатыр, яғни конфликтінің функционалды түрде белгілі қайшылықты шешу жатыр. Конфликтінің шешу ретінде кең масштабтағы ұлттық-мемлекеттік мүдделердің орындалуы бола алмайды, алайда жақтардың біреуі халықаралық конфликтіні шешуде мүдделердің және олардың қатысушыларының өзара тиімді балансына келуі орындалады, алайда онда да оның қатысушыларының мүдделері сәйкес келе бермейді. Себебі, кейбір жағдайларда, әсіресе қарулы күрес фазасында, мүдделер балансы жайлы айтылмайды да, ол кезде бір жақтың мүддесін басып тастау басым болады. Осындай жағдайда халықаралық конфликт өзінің шешімін таппайды, тек латентті фазаға қарай өтеді, оның қажетті мүмкіндіктері бірінші жағдай туындағында шиеленісуі әбден мүмкін. Қазіргі уақытқа дейін, халықаралық конфликтінің мәні мен құрылымын қарастыра отырып, ең алдымен біз мемлекетаралық конфликтілер негізінде болды. Осындай тәсіл тұрғысынан қарастырғандықтан саяси және халықаралық конфликтілердің саяси емес, басым бөлігі де қарастырылмайды. Себебі, қазіргі қоғамның гетерогенділігі халықаралық ұйымдардың құрылуы санының артуына, ең алдымен үкіметтік емес сипаттағы, алып келеді, бірақ та олар біркелкі әлеуметтік топтардың, олардың ұлттық-мемлекеттік тиесілігінен тәуелсіз болады. Оның пайда болуына негіз болатын әртүрлі бола алады: діни (Халықаралық шіркеулер кеңесі), этникалық идеологиялық (Социалистік интернационал), экологиялық (Гринпис) және т.б. Өзінің тәжірбиелік қызметінде халықаралық саяси проблемалар ретінде және жеке сұрақтары ретінде шеше алады. Осы ретте пайда болған қайшылықтар халықаралық конфликтінің саяси және саяси емес сипаттағы пайда болу себебі мен деректері ретінде бола алады. Конфликтінің жақтары ретінде: халықаралық үкіметтік және үкіметтік емес, жеке мемлекеттер немесе олардың одақтары, ұлттық филиалдар және халықаралық үкіметтік емес ұйымдар бола алады. Осылайша, халықаралық конфликт қазіргі халықаралық қатынастардың өзгермес фазасының бірі ретінде халықаралық саяси процессте мемлекеттер қайшылықтарының пайда болуы және шешілуі, әртүрлі саяси күштердің және мемлекеттердің мақсаттары және мүдделерінің татуласуы, әртүрлі шығу себептері бар, интенсивтілігі, масштабы, деңгейі бойынша конфликтілердің күшеюі және реттелуі жатады.

3. Халықаралық конфликтілердің құрылымы және типологиясы. Халықаралық конфликт саяси қарым-қатынас ретінде қарастыру қажет. Ол жеке динамикалық дамушы әлеуметтік жүйе, халықаралық қатынастар жүйесіне қарым-қатынасында жүйешік түрі, халықаралық қатынастар жүйесіндегідей белгілерге ие және сонымен бірге жеке даму белгілері

ретінде бөліп көрстеуге болады. Халықаралық конфликт, ашық өзін-өзі дамитын жүйе секілді, ішкі және сыртқы факторлар әсерінен үздіксіз дамиды. Әрбір халықаралық конфликтіде әлемдік державалар, оның тікелей қатысушылары болуы немесе болмауынан тәуелсіз, маңызды, егер шешуші болмаса да рөлді ойнайды, себебі олар халықаралық қатынастар жүйесінің дамуының белгілі бағыттылығында тікелей мүдделі. Атап өту қажет, халықаралық конфликт жүйе ретінде ешқашан «аяқталған» формаға түспейді. Әрбір жағдайда ол жеке процесс немесе даму процесінің жиынтығы, белгілі тұтастықты құраушы бөлігін құрайды. Осы жағдайда даму процесінде конфликт субъектілерінің өзгерісі бола алады, сәйкесінше, қайшылықтар мазмұны халықаралық конфликтінің негізінде бола отырып өзгереді. Даму процесін зерттеуі бізге тарихи және себептіксалдарлық аспектілердің мәнді талдауын бекітуге көмектеседі, ал оның жүйесі мен құрылымын қарастыру басты қызметінде конфликт жағының құрылымдық-функционалдық негізін көрстеді. Осы жағдайда даму фазасы абстрактілі схема емес, ол шынайы тарихи және әлеуметтік қарым-қатынаста халықаралық қатынастардың жүйе ретінде нақты жағдайды көрсетеді. Оның келесідей анық және соған қатысты белгілері бар: Ішкі жағдайдың өзгеруіне, конфликтіге қатысушы мемлекеттердің олардың әлеуметтік-саяси, экономикалық, әскери және басқа мүдделерінің және мақсаттарының өзгеруі. Халықаралық конфликтілерді талдауда, оның негізінде тарихи қалыптасқан тұйықталған сызық принципі бар екенін табу қиын емес, халықаралық конфликт оның эволюция фазаларының мүмкін болатын реттілігін атайды. Мәселен, америкалық саясаттанушы Г. Кан «Эскалацияға: метаморфоза және сценарий» еңбегінде ядролық конфликтінің 44 кезеңі және эскалация қадамдарын атап көрсеткен, олар термоядролық спазм бойынша аяқталады. Конфликтілердің басқа да сценарийі болу мүмкін. Алайда оның мағынасы халықаралық конфликтілер осы схемалар бойынша дамиды дегенді көрстепейді. Шынайы түрде осындай бірегейлік байқалмайды. Мәнділікке тәуелділігіне байланысты, сол немесе басқа конфликтінің мазмұны мен формасы, оның қатысушыларының мақсаттары мен нақты мүддесі, басқалардың енуі немесе бар қатысушылардың шығуы, халықаралық конфликт оның дамуының жалпы халықаралық шарттары және индивидуалды тәсілі бойынша әртүрлі, оның ішінде стандартты емес фазаларынан да өтуі мүмкін. Ереже ретінде, әрбір халықаралық конфликт, аталған теоретикалық схема тарапынан шығып кетпеген, конфликтінің алғашқы негізі және конфликтінің тарихи алғы шартының шығуынан басталады, нақтырақ саяси, экономикалық, әскери, идеологиялық және басқа қарама-қайшылықтар, оның негізінде осы конфликт пайда болды және дамыды.

Халықаралық конфликтінің бірінші фазасы – объективті және субъективті қарама-қайшылықтардың белгілі негізінде қалыптасып саяси қарым-қатынастың принципалдылығы және соған қатысты экономикалық,

идеологиялық, халықаралыққұқықтық, әскери-стратегиялық, дипломатиялық қатынастары осы қарама-қайшылықтарда аса қатал формада көрініс табуы. Халықаралық конфликтінің екінші фазасы – конфликтінің тікелей жақтарымен өзінің мүдделерінің субъективті анықталуы, мақсаттар, стратегиялар мен күрес түрлерін объективті немесе субъективті қарама-қайшылықтардың бейбіт және әскери құралдарды өзінің жеке потенциалы және мүмкіндіктері негізінде, жалпы ішкі және халықаралық жағдайдың бағасын беру. Осы фазада жақтар арқылы өзара тәжірибелік іс-әрекеттер жүйесі орындалады және анықталады, ол күрес немесе әріптестік мазмұнында болады, мүдделер қарама-қайшылығын сол немесе басқа жақтың олардың арасындағы компромисс негізінде шешілуін атаймыз. Халықаралық конфликтінің үшінші фазасы – жақтардың (осы конфликтінің тікелей және жанама қатысушы жақтарының саяси қатынастар жүйесінің қиындауы және іс-әрекеттері) олардың экономикалық, саяси, идеологиялық, психологиялық, моральдық, халықаралық-құқықтық, дипломатиялық тіпті әскери құралдарының (олардың қолданбай отырып, тікелей қарулы зорлық) кең түрде қолданылуы. Сол немесе басқа формадағы конфликтілік жақтардың басқа мемлекеттердің (жекелей түрде, әскери-саяси одақтар, келісімдер, БҰҰ арқылы) қатысуы. Халықаралық конфликтінің төртінші фазасы – күрестің өсуінен оның қиын саяси деңгей – халықаралық саяси дағдарысқа түсуіне дейінгі уақытты атаймыз. Ол тікелей емес қатысушыларды, сол аймақтың, жақын аймақтардың, ірі әлемдік державалардың, БҰҰ кіруі, кейбір жағдайларда – әлемдік дағдарыс болуы мүмкін, ол конфликтіге күрделілік пен бір немесе бірнеше жақтың әскери күш қолдануын атаймыз. Бесінші фаза – ол халықаралық әскери конфликт, шектеулі конфликтіден басталып (шектеулер мақсаттар, территория, масштаб және әскери іс-әрекеттердің, әскери құралдарын қолдануы, одақтастар саны және олардың әлемдік мәртебесі). Одан кейін белгілі жағдайларда ол аса жоғары деңгейге дейін әскери күрес деңгейіне дейін қазіргі қаруды қолдану және бір немесе бірнеше жақтың одақтастардың енуін атауымызға болады. Егер де халықаралық конфликтінің осы фазасын динамикада қарастыратын болсақ, онда бірнеше подфазаларды, әскери ісәректтерді көрсетітіндігін атауымызға болады. Халықаралық конфликтінің алтыншы фазасы – ол реттеу фазасы, кезеңдік дезэскалация, интенсивтілік деңгейінің төмендеуі, дипломатиялық құралдардың белсенді қатысуы, өзара компромисті іздеу, ұлттық-мемлекеттік мүдделерді қайта бағалау мен түзету. Конфликтіні реттеу конфликтінің бір немесе барлық жақтарының салдарынан болуы мүмкін немесе «үшінші» жақтан басталуы, оның рөлінде ірі держава, халықаралық ұйым әлде БҰҰ тарапындағы қауымдастық болуы мүмкін. Халықаралық конфликтіні реттеудің үлгілі түрі ретінде – оның жақтарының мүдделер баланысына жету, ол соңында конфликт себебін аластатуға мүмкіндік береді. Егер де ондай балансқа жете алмаса, онда жақтардың мүдделері

осының салдарының жеңілуінен басып тасталынды, онда конфликт латентті түрге өтеді, онда жағымды ішкі және халықаралық шарттарда конфликтінің жандануына алып келеді. Конфликтіні реттелуі процесінде әрбір жақтың әлеуметтік-мәдени ортасын, және халықаралық қатынастар даму жүйесінің мазмұнын ескеру қажет. Осыған сәйкес конфликтіні реттеудің үш негізгі моделі бар: гегемонистік, мәртбелік және рөлдік. Олардың біріншісі жақтардың мінез-құлқы бойынша «күш орталығы» ережелерімен зорлық немесе зорлық қаупін қолдануға бағытталған, ал шешу стратегиясында «нөлдік сомадағы» ойынға бейім шешім қабылдайды, ондағы бір жақтың жеңісі екінші жақтың жеңілісіне тең. Екінші модель конфликтіге түсетін жақтардың мінез-құлқын физикалық іс-әрекеттермен өлшейді, күш балансын қалпына келтіру немесе қолдауға қажетті; конфликтілік алаңды оған талқылау пәнінің енуі, конфликтіні туғызатын, ал шешім стратегиясында паритет негізінде немесе құқықтық нормалар негізінде реттеуге бейім. Халықаралық конфликтінің рөлдік моделі құрылымдық түрде физикалық мінез-құлықты өзінің мақсаттарына жетудің қажеттілігі ретінде өлшейді, оған конфликтілік жағдайдың енуін процессуалды түрде кеңейтеді, физикалық іс-әрекеттердің қатысуы, шешім стратегиясында конфликтінінің шешілуіне тіпті реттелуіне бейім. Халықаралық конфликтінің алғаш бес қарастырылған фазасында оған баламалы, эскалациялы емес, деэскалациялық даму қадамы, бейбіт түрдегі және әскери іс-әрекеттердегі үзілісте, келіссөздердің әлсіреуі немесе осы конфликтіні шектеуі деп атауға болады. Осы жағдайда баламалық даму осы дағдарыстың босаңшылық, «қатыру» немесе ликвидациясы немесе тіпті конфликтінің негізінде жатқан жақтар арасындағы конфликтінің негізінде жатқан қарама-қайшылық компромиске жету бойынша орындалады. Халықаралық конфликтінің мүмкіндікті дамуы белгілі бір схемасы тарапынан шығуға, желілік график түрінде ерекше болады. Бір сызықтық схема дамудың шынайы қиындығын жеткізу жағдайының оқиғасын көрсетеді: – тараптардың әріптестігінен конфронтацияға өту; – олардың мүддесінің өзгеруі, конфликт барысындағы мақсаттары мен стратегияларының өзгеруі; – әртүрлі комбинациялардың бейбіт және әскери құралдардың қолдануы; – басқа қатысушылардың осы конфликтідегі күрес және әріптестік дәрежесінің енуі; – әскери конфликтінің тікелей дамуы; – халықаралық шарттардың өзі және эволюциясы және т.б. Жалпы түрдегі халықаралық конфликтінің классификациясын жасай отырып жалпы реттегі негіздемлер бойынша, соған қатыстысын көрсетуге болады: – өркениеттік-мәдени ерекшеліктер; – конфликтінің пайда болу себептері; – оның негізінде жатқан қарама-қайшылықтар; – қатысушылар мазмұны; масштабы: – құралдарды қолдану; – даму мазмұны; – конфликтінің әлеуметтік-психологиялық факторлары; – конфликтінің созылуы.

4. Конфликтілер және халықаралық-саяси дағдарыс. Халықаралық конфликтінің дамуы әртүрлі мемлекеттердегі мүддесінің қарама-қайшылықтары мазмұнымен, сонымен қоса, халықаралық қатынастар жүйесінің, ондағы құрылымдық өзара байланыс және өзара тәуелділігінің даму деңгейімен байланысты. Халықаралық қатынастардың қазіргі даму деңгейі, мемлекеттер мен халықтардың мүдделердің қақтығысымен халықаралық конфликтінің саяси-дипломатиялық құралдарымен әртүрлі фазасында байланысты, саяси дағдарысқа өткізбей отырып және одан басқа- әскери қақтығыстың болмауымен байланысты. Сонымен бірге халықаралық-құқықтық нормалардың жетілмеуі, халықаралық «үштік» ұйымдардың әлсіздігі, БҰҰ қоса, қазіргі мемлекеттердің бірқатарындағы билеуші элитаның жағымсыз мүдделері, мыңжылдықтардай, ең басты аргумент ретінде халықаралық таласты шешетін аргумент ретінде оның күші немесе оны дайындайды. Жалпы алғанда сыртқы саяси күш жоспарында мемлекеттер өзінің деңгейі және әсер етудің интенсивтілігін оның жиынтықтық күшін халықаралық қатынастарда немесе жекелеген элементтерін ұлттық-мемлекеттік мүдделерін жету мақсаттарын көрсетеді. Сонымен бірге мемлекет оның жиынтықтық күшіне тең емес, алайда ол генетикалық бағыты басымырақ, ол күш мүмкіндіктерін анықтайтын да осы болып табылады. Сол уақытта функционалдық көзқарас бойынша мемлекеттің сыртқы саяси күші экономикалық, саяси, әскери және басқа міндеттерді халықаралық қатынастар жүйесінде шешеді, сондағы жиынтықтық күш тек қана сыртқы саяси емес, ең алдымен мемлекеттің қызмет атқаруының ішкі дамуын көрсетеді. Халықаралық аренадағы сыртқы саяси күшке басымдық бере отырып, мемлекет тікелей түрде күштік қарсылыққа ұшырайды ол басқа мемлекеттер түрінде немесе халықаралық қатынастар жүйесінің жалпы алғандағы қақтығысын атаймыз. Оның салдары ұлттық-мемлекеттік мүдделерге жетуі ол күшті әсер ету нәтижесінен емес, бірақ та онымен дұрыс қолдана алу, аса эффективтілікпен болуы мүмкін. Осы тұрғыдан алып қарағанда, халықаралық қатынастар жүйесіндегі күштерді араластыру әдісін қолдануында бірнеше жалпы әдістермен байланысты – ол міндеттеу және басу. Оның дифференциациясының негізгі критерийі ретінде мемлекеттер күшінің жиынтықтық элементтерінің дәрежесі, интенсивтілігі және құрылымы, сыртқы саяси мәселерді шешу негіздеріне енген. Сендіру әдісі – іс-шаралар жиынтығы, мемлекеттің басқа мемлекет қатынасында немесе олардың саяси одағының жағымдық жағдайлары ұлттық-мемлекеттік мүдделердің сыртқы саяси жағдайда орындалу үшін қажет. Осы әдіс конфликтінің алғашқы кезеңдерінде эффективті және мемлекеттер арасындағы саясидипломатиялық құралдар арқылы біржақтың перспективалығы немесе олардың шағымдарының сәйкес келмеуінен, сыртқы саяси мүдделердің түзетілуі статус-квоның сақтаулы мақсатымен байланысты. Осы кезеңде екіжақты және көпжақты кеңес беру, қысым

күштері қалыптасады, олардың қарама-қайшы жақтарының жеке мүдделері арқылы жеке мүдделері, компромистің мүмкін шекаралары, олардың құрамды одақтастары, күштер қатынасы және егер де шағымдарының айтылған жағдайында оның мүмкін іс-әрекеттері тәсілінен қашу. Осы іс-әрекет әдісі – дипломатиялық қызметтің күнделікті жұмысы. Күштеу әдісі – мемлекеттің немесе мемлекеттер топтарының іс-шаралар жиынтығы, күшті қолдана отыра басқа мемлекетке немесе мемлекеттер топтарына өз еркіндігін мәжбүрлеу. Күштеу әдісі сенімділіктің аса жоғары болуымен және мемлекеттік жиынтықты күшінің интенсивті қолдануымен өзінің мақсаттарын жетуге бағыттайды. Егерде көрсетіп отырғандай, халықаралық тәжірибеде, күштеу дағдарыстық фазасында қолданылады оның дағдарыстық дамуының алдын алу мен тоқтатуында қолданылады. Аса шешімді және күш іс-әрекетінің интенсивті әдісі басып жаныштау әдісі қолданылады. Басып жаныштау – ол қарсылас тың толығымен қарсыласуының немесе оның әсер күшінің көмегімен құрту. Басып жаныштаудың кезінде мемлекеттің іс-әрекетінің интенсивтілігі өсе түседі. Басып жаныштаудың салдары ретінде халықаралық конфликтінің латентті жағдайына өтеді. Күштеу әдісін қолданғанда күш зорлықтың негізгі белгісі болады. Яғни, күш және зорлық өзара сәйкес келеді. Зорлық күш қолдану іс-әрекетінің бірі, нақтырақ, күш қолданудың күштеу немесе басым-жаныштауды қолданудың шектен шыққан түрі. Халықаралық дағдарыстың даму процесі қызығушылық танытқан жақтардың сыртқы саясатымен тығыз байланысты. Халықаралық дағдарыста мемлекеттердің мінез-құлқының екі әр тарапты түрі бар: дағдарыстарды бейбіт саяси шешуге бағытталған алдын алу. Осы ретте аса маңызды рөлге халықаралық қауымдастық ие, ол белсенді түрде мемлекеттердің халықаралық конфликтілерде енген түрі. Саяси қатынастардың ерекше түрі ретінде дами отырып және халықаралық конфликтінің шегінде халықаралық дағдарыс жеке дамудың тұрақты тенденциясын иеленеді, олар конфликтінің барлық ағымында сипаты, құрылым, мазмұны және конфликтінің өзі даму процесінде дамиды. Халықаралық дағдарыс фазасында конфликтінің интернализациясы болады, себебі онда оның құрылымның қайта құрылуы: саяси мүдде, мақсаттар, құралдар, қатынастар әскерімен кезекті толық бастайды. Халықаралық саяси дағдарыс конфликтінің кез-келен түрі секілді жақтардың бақылауынан шығады. Ол әскери күштің белсенді енуіне «келісім» береді. Сондықтан, сәйкесінше, халықаралық дағдарыстың басқара алмаушылық әскери конфликтінің дамуына алып келеді.

Деңгейлік тапсырмалар:

1–деңгейлік сұрақ. Халықаралық конфликтілердің себептері?

1–деңгейлік сұрақ. Халықаралық конфликтілердің түрлері?

2–деңгейлік сұрақ. Конфликт және конфликттілік ұғымдарын халықаралық қатынастарда айыра білу керек пе?

2–деңгейлік сұрақ. Халықаралық конфликтінің рөлдік моделін атаңыз?

3–деңгейлік сұрақ. Күштеу әдісі дегеніміз не?

ОБӨЖ тапсырмалары: Халықаралық дағдарыс.

БӨЖ тапсырмалары: Халықаралық конфликтілердің құрылымы және типологиясы.

Негізгі әдебиеттер:

1. Л.М.Иватова, Ә.С.Қайдарова, Ә.Т.Мухитденова. Халықаралық қатынастар теориясы, оқу құралы, 2019
2. Л. К.Торбьорн, Қазақ тіліне ауд.Н.Сайбекова, Ж.Бурибаева. Халықаралық қатынастар теориясының тарихы. Монография. Алматы: Дәуір, 2017.
3. Д.М.Мажиденова, К. Г.Шерьязданова. Теория международных отношений. Оқу құралы, 2019.
4. И.А.Черных. Теория международных отношений. Учебное пособие. Алматы, 2019.
5. А.Г.Дугин. Геополитика и Международные Отношения. Т. 1, Монография, М.: Евразийское Движение, 2012.
6. M.Criffiths. Uluslararası ilişkilerde temel düşüncüler ve teoriler. Ankara, 2011.
7. T.İskit. Diplomasi: Tarih, teorisi, kurumları ve uygulaması. Ankara, 2012.

Қосымша әдебиеттер:

1. Антюхина-Московченко В.И., Злобин А.А., Хрусталеv М.А. Основы теории международных отношений.-М.,2014
2. Введение в теорию международных отношений./Под ред. А.С.Манькина.-М.,2014
3. Загорский А.В., Лебедева М.М. Теория и методология анализа международных переговоров.-М.,2014
4. Назарчук А.В. Этика глобализирующегося мира. - М., 2014.
5. Цыганков П.А. Международные отношения. М., 2014.
6. Rosenau J. Turbulence in the World Politics. L., 2014.